

Commons Lab 2020 #2 Mixed Commons Notitie

30 september 16.00 uur

Ru Paré Community, Chris Lebeastraat 4, 1052 DC Amsterdam

Programma

15.30 uur Inloop

16.00 uur. Martin Stam (gastheer en moderator) Welkomswoord, wie zijn aanwezig, toelichting op het programma

16.15. Jurgen van der Heyden, "Zorgcoöperaties mixen per definitie".

16.30. Maatschappelijke waarde en gemeenschapsvorming dmv mixen in het Koffiehuis

16.45. Reflectie met de zaal en Henk Wagenaar (zoomend vanuit Wenen)

17.15. Ruth Hooivelt, "Samen leren in de wijk" welzijn en onderwijs mixen.

17.30 Emel Can, "Samen aan de slag", welzijn, empowerment en arbeidsparticipatie mixen

17.45 uur. Reflectie met de zaal en Henk Wagenaar (zoomend vanuit Wenen)

18.30 uur Afsluiting en een eenvoudige - bijna voor niks - maaltijd (vega)

Inhoudsopgave

Inleiding (door Martin Stam).....	3
1. Zorg als gemeengoed (door Jurgen van der Heijden).....	5
2. Koffiehuis Haarlemmerstraat (door Kees Visser).....	8
3. Samen Leren in de Wijk (door Henk Wagenaar).....	11
4. Samen aan de slag (door Martin Stam).....	16
5. De 7 ontwerp principes van Commoning (door Henk Wagenaar).....	19

Over Commons Lab

Commons Lab is een initiatief van Samenwonen-Samenleven en is inmiddels in zijn derde jaar. Het doel van de Commons Lab reeks is het stimuleren van de solidaire samenleving in de stad en op wijk en buurtniveau. We willen een inclusieve leefwereld, met een sociale infrastructuur waarin bewoners zich verbinden als mede eigenaar, mede ontwikkelaar, mededoener en dus medeverantwoordelijke. Een waarbij het recht op ontplooiing van talenten en mogelijkheden richtinggevend is.

Eén keer in zes of acht weken wordt er een “Lab” georganiseerd.

Op een “Lab” worden een of meerdere common-praktijken in de stad uitgelicht en de kwesties (knelpunten en uitdagingen) die naar voren komen, besproken. In iedere “Lab” delen we commonpraktijken, inzichten, ervaringen en netwerken, met elkaar.

Elk “Lab” wordt georganiseerd vanuit BOS-principe: van Binnenuit, Onderaf en Samen. De “Labs” gaan niet over praten óver maar over praten/doen mét. De praktijk staat centraal. Ervaringen vanuit de praktijk zijn richtinggevend en ondersteunend voor theoretische beschouwing.

Iedere “Lab” kent een brede samenstelling; naast ervaringsdeskundigen, zijn er vertegenwoordigers aanwezig van common initiatieven uit Nieuw West en andere stadsdelen, zelforganisaties en andere belangstellenden waaronder ambtenaren, professionals in welzijn en wetenschappers.

Stichting Samenwonen-Samenleven

secretariaat@sw-sl.nl
Chris Lebeauststraat 4 Amsterdam
Postbus 11127
1001 GC Amsterdam

Inleiding (door Martin Stam)

30 september besteden we in het Commonslab aandacht aan vier praktijken die we hebben uitgekozen als bouwstenen voor een rijke gemeenschap ('*community wealth*'). Ze vormen een antwoord op de verbrokkeling van de samenleving en tegen de onderwerping van gemeenschappen aan de wetten van staat en kapitaal. Ze staan daarbij in een lange traditie:

De *gilden* ontstonden vanaf de elfde eeuw als bondgenootschappen van ambachtslieden om macht en autonomie te verkrijgen tegenover de heersende feodale en geestelijke machten. Ze waren exclusief, monopolistisch zelfs, en hiërarchisch (leerling, meester, gezel).

De *coöperaties* ontstonden eind negentiende eeuw. Ze waren bondgenootschappen, bij voorbeeld in de vorm van woningcorporaties, van arbeiders die niet beschikten over productiemiddelen, maar toch meer te verliezen hadden dan hun ketenen. Zo verwierven ze consumentenmacht tegen de exploitatie door het kapitaal. Ze waren, alleen voor wie lid werd, inclusief en gelijkwaardig.

De *commons* vormen een fascinerend wereldomspannend netwerk van wat ooit oeroude, plaats- of streekgebonden bondgenootschappen waren. Ook nu zijn ze bezig schaarse goederen, diensten en andere 'rijkdommen' (resources) uit handen te nemen van markt- en staatspartijen. In de eenentwintigste eeuw presenteert het netwerk zich steeds meer, geholpen door internet en mondiale mobiliteit, als een derde emancipatorische coöperatiebeweging. Het brengt op allerlei gebieden collectieven van burgers in beweging en laat zo zien dat bevrijding mogelijk is van bedillerige machten en krachten (van het consumentendom dat marketeers als het paradijs aanprijzen tot aan het staatsburgerdom dat politici als het summum van vrijheid zien).

Commons maken maatschappelijke rijkdom (in plaats van privébezit of bureaucratische output) door resources te beheren, te produceren en te ontwikkelen. Van sommige commons moet je lid worden (die zijn exclusief en institutioneel, zoals broodfondsen, energiecoöperaties en tuiniercoöperaties). Er zijn er ook die vrij toegankelijk zijn, zoals technische repair cafés. Ook zijn er commons die zich richten op mensen die maatschappelijk in de kou staan en zorgbehoevend zijn. Ze brengen hen tot elkaar, tot opleidingen, tot werk en tot andere krachtbronnen.

In de zes voorgaande commonslabs namen we commons die aan dit laatste profiel beantwoordden als vertrekpunt. Dat doen we weer in het komende commonslab van 30 september. Daarin onderzoeken we hoe commons zich daadwerkelijk aan de macht van markt- en staatspartijen onttrekken en hoe ze zich ontdoen van de technocratische logica. Die logica heeft er de afgelopen vijftig jaar onder leiding van een kaste van managers en bestuurders voor gezorgd dat instellingen van welzijn, zorg, dienstverlening, justitie, politie en onderwijs gingen werken met patiënt-, leerling-, student-, burgerservicenummers, met meetbare targets (zoals studiepunten), en mensen reduceerden tot klanten. Die technocratische bezetting heeft de sociale vermogens van veel mensen aan de onderkant van de samenleving aangetast.

We zien deze commons daarom deels als '*sociale repair cafés*', die de strijd aanbinden tegen de technocratische bezetting van mensen en gemeenschappen. Dat doen ze door **niet** aanbodgericht, verkokerd, exclusief, afstandelijk-specialistisch en met elkaar in concurrentie te werken. Dat doen ze door complexe sociale werkelijkheden

niet plat te slaan met meten is weten, planning en controle, denken in cohorten, input-throughput-output. Dat doen sociale repair commons door **niet** te vertrekken vanuit verdienmodellen, 'markten afromen', scoren of de opdrachtgever tevreden stellen met mooie cijfers.

Wat doen commons die zich bezighouden met herstel en ontwikkeling van gemeenschappelijkheid **wel**? Ze weten dat je door zo'n technocratische benadering van mensen in kwetsbare posities hun kansen op aansluiting, empowerment en solidariteit platslaat. Ze leren deelnemers de sociale ruimte met elkaar weer zelf in te vullen. Hun vertrekpunt is wat bewoners willen, waar ze van dromen en wat ze samen zelf kunnen, in bondgenootschappen. Deze commons zijn voorboden van een verbindingssamenleving. Verbindingssamenleving lijkt een pleonasme, maar hoe meer de samenleving verbrokkelt, hoe belangrijker het is om je te verdiepen in de sleutel voor het herstel (verbinden). Ze creëren sociale intelligentie, samen met mensen die uitgesloten of uitgestoten aan de zijlijn staan. Dat doen ze door contact te maken, vanuit wederkerigheid te werken en aandacht te besteden aan 'doen doen': wat heb je nodig om samen te kunnen bijdragen aan maatschappelijke rijkdom en tegelijkertijd jezelf weer te verbinden met anderen? Ze werken bondgenootschappelijk in verschillende vormen van ontmoetingen en betrekkingen die uitgaan van solidariteit en gemeenschappelijkheid.

30 september bekijken we hoe deze commons die het gemeenschappelijke versterken en uitvinden vleugels krijgen vanuit het principe: van het een komt het ander. Neem *Samen leren in de wijk*. Dat is een praktijk die is ontstaan uit de solidariteitsweek toen Ru Paré in november 2019 kinderen opving van basisscholen die vanwege het lerarentekort een week dicht gingen. De ene rijkdom, b.v. de talenten en belangen van de kinderen op scholen in Slotervaart, leidt hier tot verkenning van en verbinding met andere rijkdommen: die van ouders, leerkrachten en buurtgenoten. Door die resources te mixen ontstaan krachten en perspectieven die vanuit de technocratische logica (die maakt immers van scholen eilanden, van leerlingen klanten en inkomstenbronnen en van leerkrachten professionals die steeds vaker lijden aan ziekte en burn out), ondenkbaar zijn.

Zo'n zelfde mix van krachten en mogelijkheden zien we terug in het project *Samen aan de slag*, dat zich richt op mensen met een uitkering in Slotervaart.

Mixen en meervoudig gebruik van kennis, netwerken, faciliteiten en voorzieningen zien we ook bij *Koffiehuis* op de Haarlemmerdijk.

En bij de bijna negenhonderd *Zorgcoöperaties* die Nederland rijk is.

Al deze commons die gemeenschappelijkheid versterken en uitvinden zijn onmisbaar om armoede, analfabetisme, (huiselijk) geweld, eenzaamheid, discriminatie en achterstelling in onderwijs en levensverwachting daadwerkelijk terug te dringen. De vier die 30 september aan bod komen bekijken we als bouwstenen voor '*community wealth*', een perspectief in de nabije toekomst:

- dat steeds meer bewoners zicht krijgen op een loon waarvan ze kunnen leven,
- dat ze trainingen en opleidingen krijgen die passen bij hun ambities en talenten,
- dat er steeds meer geld geïnvesteerd wordt in een buurteconomie en
- steeds minder geld weglekt naar speculanten, monopolies en technocratische praktijken.

1. Zorg als gemeengoed (door Jurgen van der Heijden)

1. Inleiding

Hulpverleners hebben zich de zorg toegeëigend, zij maken daarvoor programma's en het individu is daarbinnen een cliënt. Veel individuen hebben de handen ineengeslagen en keren de rollen om. Zorg begint bij de mens achter de aandoening. Deze persoon gaat zelf over het verbeteren van zijn eigen sociaal en persoonlijk functioneren, maar het is wel zwaar om dit allemaal alleen te doen. Om deze reden verenigen mensen zich. Zij doen dat als burger, want zij richten coöperaties op waarmee zij zorg en ook welzijn organiseren als een publieke voorziening voor elkaar en anderen.

In de afgelopen vijftien jaar zijn bijna negenhonderd zorgcoöperaties opgericht door bewoners. Daarnaast zijn in dezelfde periode duizenden initiatieven gestart rond energie, klimaat, wonen, vervoer, voedsel, natuur, cultuur, veiligheid en nog veel meer. Het pad van deze burgerbeweging wordt sinds een aantal jaren gekruist door de commonsbeweging. Zij hebben veel gemeen en interessant aan de commons zijn ideeën over gemeenschappelijke goederen. Actieve burgers maken van onder meer zorg en energie een gemeengoed, ook wel common.

Een common is geen marktproduct en ook geen overheidsgoed, maar een gemeenschappelijk goed waarvoor mensen samen verantwoordelijkheid nemen. De burgerbeweging doet dit op een manier die het gedachtengoed van de commonsbeweging op een interessante wijze kan aanvullen. Dat volgt als eerste hierna en betreft het mengen van commons met andere goederen, mixed commons. Tot besluit volgt een passage over de groei van zorgcoöperaties en hoe de burgerbeweging en de commonsbeweging daaraan een stimulans kunnen geven.

2. Mixed commons

Een dijk is een geweldige kans om daarop een weg te leggen. Naast meer waterveiligheid komt de kwaliteit dat deze weg plaatsen verbindt die dicht bij elkaar liggen, maar anders lastig bereikbaar zijn. Bovendien scheelt het veel geld om kosten voor dijk en weg te delen. Mensen doen dit al eeuwen, maar het grootste deel van samenleving en economie werkt anders. Daar staat succes gelijk aan het behalen van het eigen doel, zoals het bouwen van een woonwijk, of de aanleg van een park. Succes is niet om het park in de wijk te leggen.

Een groene wijk betekent tegelijk succes voor wonen, welzijn, gezondheid, geluidwering, koeling, wateropvang en klimaatverandering. Net als bij de weg op de dijk levert dit veel extra kwaliteit tegen minder kosten, en toch leren mensen nu pas om zo te werken. Zij zijn gewend aan succes door hun eigen doel te bereiken en niet om aan elkaars succes te werken. Gevolgen zijn ongelijkheid door de nadruk op eigen succes, en een verkwisting van kansen en van grondstoffen door beide niet te delen. De samenleving en economie kunnen dit niet gebruiken.

Wonen is een geweldige kans om zorg te bieden, en zorg is een geweldige kans om woonkwaliteit te verbeteren. Zonder daarvan te weten wonen mensen in heel Nederland in wijken die eigenlijk best een verzorgingshuis kunnen zijn. Met voldoende zonnepanelen op hun dak kunnen deze wijken tegelijk een elektriciteitscentrale zijn. Je

ziet het pas als je het doorhebt, zei Cruyff. Dijken, wegen, woningen, water, daken, welzijn, zorg, ze zijn niet wat ze zijn, maar veel meer.

Nederland telt duizenden bewonersinitiatieven. In hun wijken zien actieve bewoners dat water ook energie is, wonen is zorg, een dak is groen, groen betekent minder geluid en schone lucht, een plein is een wateropslag, een sportkantine is een kinderopvang. Je ziet het pas als je het doorhebt, en zij hebben het door. De commonsbeweging kijkt bijvoorbeeld naar drinkwater en legt veel nadruk op het feit dat dit van iedereen is en dus niet in handen hoort van een bedrijf die het met winst verkoopt aan iedereen. Interessant is als de commonsbeweging ziet dat er veel meer aan de hand is.

Nederland verandert langzaam in een groot drinkwaterwinningsgebied. De bodem houdt water vast en zuivert het, maar dit heeft niet alleen een functie voor drinkwater. Hiervan profiteert de natuur en andersom is de natuur belangrijk in het proces van zuivering van het drinkwater. Ook belangrijk is dat de bodem water kan opvangen en vasthouden in het kader van klimaatadaptatie. Hier komen diverse maatschappelijke functies bij elkaar en dat kunnen nog veel meer zijn, zoals landbouw, landschap, biodiversiteit, CO2-opslag, en koeling.

Of water nu in handen is van de overheid, een privaat bedrijf, of de gemeenschap, het is veel meer dan drinkwater. De maatschappelijke waarde is veel hoger dan alleen die enkele functie. In geval van landbouw bijvoorbeeld levert dit voor de commonsbeweging een interessante casus op. Velen binnen deze beweging vinden dat landbouwgrond in gemeenschappelijke handen zou moeten zijn, maar laten we hier aannemen dat een stuk landbouwgrond in private handen is. De boer kan sterk profiteren van het vasthouden van water op zijn land voor drinkwater en klimaatadaptatie.

Door mee te werken aan publieke functies als waterzuivering, wateropslag, klimaatadaptatie, CO2-opslag, bevordering van biodiversiteit en landschap profiteert de boer. Omgekeerd profiteren de hoeders van al deze andere belangen als de boer actief meewerkt. Bijvoorbeeld rond de fabrieken van Heineken in Zoeterwoude en van de SuikerUnie in Dinteloord zijn samenwerkingsverbanden waarin tal van organisaties de functies van water, bodem, klimaat, energie en veel meer mengen. Private goederen, overheidsgoederen en gemeenschappelijke goederen versterken elkaar.

Voor de bewoners is Kloosterburen een samenhangend geheel waarvan zij zo goed mogelijk gebruik maken. Onderhoud van de eeuwenoude Kloostertuin is in handen van mensen die zorg nodig hebben. Zij hebben de tijd om dit met veel aandacht te doen, en om daar biologische groenten te telen. Tegelijk is hun therapie van hoge kwaliteit. Bewoners van het dorp beheren diverse monumenten en het lokale verzorgingshuis. Zonnepanelen op dat huis leveren elektriciteit voor verwarming en koeling van deze monumenten.

Bewonersinitiatieven zijn ware meesters in het mengen van goederen, weinig in hun wijken ontsnapt daaraan. Vraag is wat de commonsbeweging daarvan kan leren en omgekeerd wat de burgerbeweging kan leren van de commonsbeweging. Samenwerken aan het stimuleren van initiatieven rond welzijn en zorg kan een interessant experiment zijn.

3. Stimuleren van bewonersinitiatief rond welzijn en zorg

In de afgelopen vijftien jaar zijn bijna negenhonderd zorgcoöperaties opgericht door bewoners. De meeste starten met werken aan welzijn: boodschappen, maaltijden, vervoer, klusjes, boeken, films, gezelligheid. Een volgende stap kan zijn om zorg te helpen organiseren. Bewoners zien hoe wijkverplegers langs komen voor een enkele handeling en weer snel weg moeten voor een volgende handeling ergens anders. Vergeten wordt dat dit een persoon is met zoveel meer kwaliteiten en vergeten wordt de wijk en wat mensen daar kunnen.

Een van de effecten van een zorgcoöperatie is dat de deelnemers beter op elkaar gaan letten. Komt de wijkverpleger bij iemand langs, dan kennen zij die persoonlijk. Zij creëren omstandigheden waarin deze verpleger volledig tot zijn recht kan komen. In plaats van een cliënt achter te laten die nog vol vragen zit, kan hij zijn kennis op een groep actieve bewoners overdragen, en andersom. Met die groep weet de verpleger wat nog meer in de wijk speelt en kan helpen om zorg te voorkomen. Veel daarvan wordt al voorkomen, omdat het welzijn hoger is en bijvoorbeeld de vereenzaming minder.

Wijkverpleging is in deze vorm voor iedereen beter en kost minder dan de zorg zoals die nu wordt geleverd. De verpleging zelf komt meestal van ondernemers. Gebruikelijk is dat wijkverpleging werkt in opdracht van de gemeente, maar steeds vaker speelt daarin de zorgcoöperatie een rol. De gemeente betaalt weliswaar, maar de wijkverpleger is gedetacheerd bij de coöperatie. Die gaat langs deze weg in feite de zorg leveren. Een goed functionerende zorgcoöperatie hoeft niet los te staan van de markt en de overheid. Een wijkverpleegster, in dit voorbeeld de marktpartij, werkt ingebed binnen de gemeenschap van de coöperatie.

Het stimuleren van de bewonersinitiatief rond welzijn en zorg moet in de eerste plaats door actieve bewoners daarbij behulpzaam te zijn, maar kan ook door welzijnswerkers en wijkverplegers behulpzaam te zijn. Het kan van twee kanten komen, en nog van meer, want veel meer partijen kunnen profiteren: de gemeente, huisartsen, zorgverzekeraars, instellingen voor welzijn en zorg. Met alles wat de afgelopen vijftien jaar geleerd is rond de nu bijna duizend zorgcoöperaties liggen heel veel lessen en ervaringen klaar.

Koplopers in de Amsterdamse regio zijn Stadsdorp Elsrijk in Amstelveen en Buurtcoöperatie Oostelijk Havengebied. Hun ervaringen zijn veel waard, evenals die van een aantal anders Stadsdorpen voor zover zij het pad op zijn gegaan van de zorg. De meeste Stadsdorpen beperken zich tot welzijn. Dat is een gemis voor de stad en het kan een stimulans zijn aan de hele stad om te laten zien dat welzijn en zorg bij elkaar horen en elkaar versterken. Volgende stap, als vervolg op deze notitie, kan zijn om daarover na te denken en een plan te maken.

2. Koffiehuis Haarlemmerstraat (door Kees Visser)

Halverwege de Haarlemmerstraat in Amsterdam ligt het Koffiehuis. Vanwege corona is deze inlooplek nog steeds noodgedwongen gesloten, maar normaal gesproken is het een thuis voor tientallen dak- en thuislozen die op weinig andere plekken welkom zijn; met of zonder papieren, vaak mensen met een kleine beurs en een beperkt sociaal netwerk. Het is een dagbestedingsopvang waar daklozen koffie, fris en zelfgemaakte tosti's aan andere daklozen verkopen. Daarnaast is er een tweedehands kledingwinkel die ook door daklozen beheert wordt.

Het Koffiehuis is niet persé een pure commons, maar er zijn zeker 'commoning' praktijken gaande die als voorbeeld kunnen dienen voor andere initiatieven. Het illustreert het principe 'van het één komt het ander' perfect. Kennis, netwerken, faciliteiten en voorzieningen worden hier meervoudig gebruikt en gemixt. 'Het omgekeerde matroesjka-model,' werd dit door Maarten Nijman genoemd tijdens het vijfde Commons Lab in 2019 in een presentatie over het Koffiehuis, naar de Russische poppen die in elkaar passen. In plaats van een kleinere pop komt na het behalen van het ene doel juist een grotere pop te voorschijn, en wordt het bereik en de impact van het Koffiehuis steeds verder vergroot doordat een neveneffect van een eerder behaald doel weer tot een nieuw project en doel leidt.

Het Koffiehuis is een van de overgebleven koffiehuisen die eind 19e eeuw door de Volksbond ('Vereeniging tegen Drankmisbruik') werden opgericht. Fabrieksdirecteuren keerden er het weekloon aan arbeiders uit met de gedachte dat ze dat beter in een koffiehuis dan in een café konden doen. Zo kon het loon niet meteen aan drank worden uitgegeven. Van 2003 tot 2014 was het een inloophuis voor daklozen met betaalbaar eten en drinken. Daarnaast fungeerde het ook als opvang en deels laagdrempelige hulpverlening die door de gemeente werd gesubsidieerd. In 2014 stopte de gemeentelijke subsidie omdat volgens de gemeente richtlijnen ongedocumenteerde daklozen niet in aanmerking komen voor opvang. Dit was juist een groot deel van de doelgroep van het Koffiehuis. Om niet de mensen die opvang nodig hadden uit te sluiten, werd Het Koffiehuis gedwongen zelfstandig.

Voor 2015 ging de subsidie van 300.000 euro voor het overgrote deel naar personeelskosten en werd de koffie gratis geschonken¹. Tegenwoordig zijn er slechts twee part-time betaalde krachten en zijn er heel veel vrijwilligers. Daklozen, buurtbewoners en betrokken Amsterdammers werken allemaal samen. Er zijn diverse projecten gestart waarmee inkomsten worden gemaakt. De koffie kost inmiddels 40 eurocent en bezoekers wordt gevraagd naar vermogen en verantwoordelijkheidsgevoel bij te dragen aan de stad.

Als gesubsidieerde instelling had het Koffiehuis voor 2015 als enkelvoudige doel om opvang te bieden aan daklozen. Voor de opvang is het aanbieden van schone kleding aan daklozen belangrijk, om die reden wordt er een kringloop van kleding georganiseerd en is er een wasmachine aanwezig. Het Koffiehuis ligt in een

¹ Deze notitie leent uitvoerig uit 'Nieuwe Economie in Kloosterburen en Koffiehuis' door Jurgen van der Heijden en Maarten Nijman van Our New Economy: <https://atosborne.nl/wp-content/uploads/2019/11/Integratie-naast-Competitie-Nieuwe-Economie-in-Kloosterburen-en-Koffiehu....pdf> Hierin wordt ook de begroting van voor en na de subsidiestop besproken.

winkelstraat – en hierdoor weet ook het winkelend publiek de plek te vinden. Een positief neveneffect van de opvang is dus de kledingwinkel: van het één komt het ander.

Maar ten tijden van de subsidie werd de arbeidskracht van daklozen grotendeels genegeerd. De bezoekende dak- en thuislozen werden vooral gezien als mensen die iets nodig hadden, in plaats van mensen die ook iets kunnen bijdragen. Terwijl juist het inzetten van deze arbeidskracht leidt tot allerlei positieve neveneffecten. Bij het Koffiehuis gingen ze op zoek naar nieuwe projecten waar inkomsten mee gegenereerd konden worden. Het begon met de Haarlemmer Helden, de veegploeg van leden van het Koffiehuis die de buurt schoonhouden. Deze daklozen zetten zich in voor de buurt en voelen zich serieuzer behandeld. Ze krijgen een vergoeding voor het werk dat ze verrichten, en is er meer contact tussen de bezoekers van het Koffiehuis, de buurtbewoners en de winkeliers. Het succes van de veegploeg bereidde de weg voor het groenonderhoud door daklozen. Groenprojecten zoals het plaatsen en onderhouden van plantenbakken in de buurt worden uitgevoerd door leden van het Koffiehuis.

Het nieuwe doel tot een groenere straat is weer een positief neveneffect van het eerdere doel tot het schoonhouden van de straat, zonder het succes van het Haarlemmer Helden project was men niet groenonderhoud begonnen. Inmiddels strekt het gebied waar de daklozen bezig zijn steeds verder uit, zijn er groenprojecten in buurten buiten de Haarlemmerstraat en is de veegploeg ook bezig in de 9 straatjes en het Westerdok. Door middelen meervoudig in te zetten voor opeenvolgende doelen in een doorlopend proces ontstaat er steeds meer (zie van der Heijden en Nijman). Oftewel, door te mixen komt uit elke Matroesjka-pop een grotere te voorschijn. De activiteiten en de impact van het Koffiehuis gaan hiermee ver voorbij aan het oorspronkelijke enkelvoudige doel tot opvang van daklozen.

Essentieel hierin is wel nog steeds een faciliterende rol van de overheid die bereidt moet zijn om stadsreiniging en groenonderhoud uit te besteden aan het Koffiehuis. De gemeente betaalt het Koffiehuis voor deze diensten en deze baten zijn een aanzienlijk onderdeel voor het rondmaken van de begroting.

Elke commoningpraktijk draait om een gemeenschap en deze is bij het Koffiehuis ook erg interessant. Doordat allerlei vrijwilligers samenwerken aan het Koffiehuis project wordt er een nieuwe gemeenschap gevormd. Daarnaast zorgen de projecten buiten het Koffiehuis voor een versterkt gemeenschapsgevoel dat ontstaat tussen bewoners, ondernemers en daklozen.

In tegenstelling tot veel gesubsidieerde projecten en instellingen wordt de doelgroep niet beperkt naar overheidswensen, maar is het Koffiehuis vanuit haar missie juist inclusief naar mensen die bijna nergens welkom zijn, zoals mensen zonder status.

En zoals bij veel andere commonspraktijken verandert er ook iets in de betrokkenen zelf. Mensen hervinden hun burgerschap en zijn niet meer enkel klanten of consumenten. De daklozen worden niet langer enkel behandeld als client of als probleem op straat dat de samenleving tegen wil gaan, maar hervinden hun

eigenwaarde en menselijkheid door zich te kunnen inzetten voor de maatschappij en door aangesproken te worden op hun verantwoordelijkheid.

De praktijkervaring in gemeenschapsvorming van het Koffiehuis is juist ook interessant. Want hoe doe je dit met vrijwilligers die kampen met dakloosheid, verslaving en vaak met psychische problemen. Hoe creëer je daaruit een gemeenschap en een werkend team? Roel Piera (directeur en parttime kracht van het Koffiehuis) paste samen met onderzoekers van de HvA speltechnieken toe om leden van het Koffiehuis hun gedeelde belang te doen ontdekken en elkaar niet te concurreren voor de lucratiefste taken². Hoe je een succesvol een duurzaam en doorlopend proces inricht waarin betrokkenen als collectief steeds sterker worden en meer voor elkaar krijgen is de uitdaging voor elke commonspraktijk.

² <https://www.folia.nl/actueel/109898/deze-daklozen-doen-alles-zelf-met-hulp-van-de-hva>

3. Samen Leren in de Wijk (door Henk Wagenaar)

Inleiding.

Commons Lab 2020#2 staat in het teken van Mixed Commons. In dit Lab willen we kennis over de commons toepassen op initiatieven waar de gemeenschap de regie herpakt van de markt en staat. Initiatieven waar nieuwe vormen van gemeenschappelijkheid ontstaan doordat ze mixen. Duurzaamheidsinitiatief mixt met armoedebestrijding, dagbesteding met job creation en groen beheer, zorg met welzijn en huisvesting. In deze notitie bespreek ik het initiatief *Samen Leren in de Wijk (SLW)*. Mijn positie is die van een kritische vriend. Ik stel vragen en plaats kanttekeningen met de bedoeling waar mogelijk een discussie los te maken om het initiatief te versterken. Ik doe dit aan de hand van de definitie van een commons en van de door ons in een eerder stadium geformuleerde principes voor het ontwerpen van een commons. Mijn bedoeling is niet om vast te stellen of SLW al dan niet een commons is. Het initiatief is niet als zodanig opgezet, zoals ik hieronder beschrijf. Veeleer fungeren de commons principes als een zoekschema dat ons in staat stelt belangwekkende aspecten te belichten van dit samenwerkingsverband in ontwikkeling.

SLW is in februari 2020 van start gegaan. Het is een initiatief van twee bewegingen namelijk (a) het opgeven van het monopolie op onderwijs door Westelijke Tuinsteden (uitkomst Week van Onderwijs Kwaliteit) en een solidariteitsweek vanuit de Ru Pare; solidair met de leerkrachten, de kinderen en hun ouders, opvoeders door (1) kinderen in die week een alternatief lesprogramma aan te bieden en (2) zichtbaar te maken welke potentie de wijk heeft bij te dragen aan de ontwikkeling van het kind. Het gaat om een pilot project. De opdracht voor deze pilot is: “zoek uit hoe samenwerking met partners (werkzaam in) Slotervaart kan bijdragen aan de handhaving van de kwaliteit van het onderwijs in en buiten school, in tijden van lerarentekort.” (Alle citaten zijn afkomstig uit de notitie “Pilot Samen-Leren in Slotervaart”) De doelstelling van de pilot is: “[A]lle kinderen een veilige en stimulerende leef- en woonomgeving bieden met maximale leer- en ontwikkelingsmogelijkheden. Hiervoor is een intensieve en duurzame samenwerking nodig tussen school, ouders én maatschappelijke partners in de wijk.” Deze doelstelling is vertaald in een aantal concrete “uitgangspunten”. Ik kom daarop terug.

Wat is een Commons?

Misschien is het goed om eerst nog eens voor de geest te halen wat een commons is. Ik vind de omschrijving van de Amerikaanse commons activist en publicist David Bollier altijd heel inzichtelijk. *Een commons is een “gemeenschap die voor de lange termijn waardebronnen (resources) beheert met het oogmerk om gedeelde waarden en een gemeenschappelijke identiteit te behouden.”*³ Deze formulering klinkt abstract maar bevat niet alleen alle kenmerken van een commons maar drukt ook uit ook waarom een commons in principe altijd een subversief element heeft.

‘Waardebronnen’ is mijn enigszins onhandige vertaling van het Engelse ‘resources’. Daarbij moet je denken aan materiele bronnen zoals water, land, geld, voedsel, huisvesting, energie, de visstand in de zee, maar ook niet-materiele bronnen zoals kennis, werk, schone lucht, gezondheid, culturele verworvenheden en het internet.

³ Hier is de oorspronkelijke Engelse definitie: “A social system for the long-term stewardship of resources that preserves shared values and community identity.”

Soms zijn die bronnen schaars (zoals land, schoon water of vis), maar wat al die bronnen kenmerkt is dat ze van iedereen zijn: het zijn publieke goederen. En hier begint meteen het subversieve element: een commons is een slag in het gezicht van het marktkapitalistisch stelsel waarop onze samenleving en onze politiek gebaseerd zijn. Het grondprincipe van het marktkapitalisme bestaat eruit om een hek om de publieke goederen te zetten, de gebruiker de toegang te ontzeggen en vervolgens de waardebron ten eigen bate te exploiteren. Bijvoorbeeld: het internet was ooit opgezet als een publiek domein, nu kunnen we het alleen nog maar gebruiken door onze meest persoonlijke gegevens af te staan zodat Google of Facebook deze kunnen verkopen aan adverteerders. Door een commons op te richten zeggen burgers in feite: we accepteren dit niet en beschouwen een bepaalde waardebron weer als van ons allemaal.

Hoe kan SLW een Commons Zijn?

Wat is de waardebron in SLW? Ik zou deze vraag graag ter discussie stellen in het Commons Lab. Ik wil hier wel alvast een voorzet doen: *De waardebron van SWL is een optimale ontwikkeling van ieder kind*. Ik bedoel hiermee meer dan onderwijs als recht, of gelijke toegang tot onderwijs; hoe belangrijk die ook zijn. Ik spreek dan ook van 'ontwikkeling' en niet van 'school'. Een groot deel van die ontwikkeling zal in een formele onderwijsinstelling plaatsvinden, maar een groot deel ook daarbuiten: in het gezin, in de gemeenschap, in de interactie met andere volwassenen en andere kinderen, en, tegenwoordig, via het internet en de (sociale) media. Ik zeg ook bewust niets over de inrichting van formele onderwijsinstellingen.

Als we teruggaan naar Bolliers definitie dan zegt hij dat de waardebronnen publiek zijn - ze zijn van ons allemaal - en dat ze gedeelde waarden reflecteren. Dat geeft ons een goed houvast voor SLW. De ontwikkeling en het welzijn van onze kinderen gaat ons allemaal aan. Het zou niet iets moeten zijn dat we over de schutting gooien, aan een ander overdragen, in casu de school, en er verder niet meer over nadenken. En dat is precies wat het marktkapitalistische systeem dwingt om werkende ouders te doen. Een van de belangrijkste functies van de school is die van kinderopvang. Dat heeft de Corona lockdown en het thuiswerken de laatste maanden wel duidelijk gemaakt.

Maar door de verantwoording voor de ontwikkeling van het kind (voor een deel) over te dragen aan de school, staan we ook onze gedeelde verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling van het kind af. Dat betekent dat we niet alleen niet meer nadenken over hoe we die ontwikkeling zouden moeten organiseren maar ook niet over de waarop georganiseerde kinderonwikkeling gebaseerd dient te zijn. Anders gezegd: Hoe willen we dat onze kinderen opgroeien? Als consumenten, gedisciplineerde werknemers, democratische burgers, onafhankelijke kritische denkers en doeners? Welke rol willen we dat kinderen in onze samenleving spelen? Als we eerlijk zijn, zijn dit vragen die we ons (als ouders, docenten en ambtenaren) nauwelijks meer stellen en die ondergesneeuwd raken in de dans van formele onderwijsdoelen en budgettaire modellen.

In plaats daarvan delegeren we de ontwikkeling van kinderen naar scholen. Die nemen daardoor een vanzelfsprekende centrale plaats in in elke discussie over de ontwikkeling van het kind. Ik wil niets ten nadele van scholen zeggen, maar iedere onderwijsinstelling (Ik heb zelf een groot deel van mijn keven op de universiteit gewerkt, dus ik weet waarover ik spreek) wordt automatisch een bureaucratische

organisatie. Dat kan niet anders want zonder allerlei dwingende organisatorische routines kan die organisatie niet bestaan. Een deel van die routines betreft de noodzakelijke bewaking door de samenleving van principes van kwaliteit en bescherming van een kwetsbare groep: kinderen. Maar dat betekent ook dat de ontwikkeling van het kind onvermijdelijk wordt gedefinieerd in termen van die organisatorische routines. En even onvermijdelijk zijn docenten de gezaghebbende professional die zich over die ontwikkeling uitspreken, deze organiseren etc. Ik weet nog goed toen mijn 7-jarige dochter moeite had met rekenen de docent mij sterk afraaide haar op mijn manier bijles te geven omdat dit de rekenpedagogie zou doorkruisen.

Bollier benadrukt dat het beheer van de waardebron op zo'n manier dient plaats te vinden dat deze niet vermindert of uitgeput raakt. Dus, we moeten ervoor zorg dragen dat we bijvoorbeeld niet de oceanen leegvissen, maar de visvangst zo organiseren dat de visstand op peil blijft zodat toekomstige generaties ook nog kunnen genieten van vis. Het beheer van commons berust altijd op duurzaamheid - rentmeesterschap met een mooi woord. In termen van onderwijs: als we de verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling van het kind volledig delegeren naar scholen, dan zijn we niet duurzaam bezig en stellen we ons niet op als rentmeesters van die kostbare waardebron: de ontwikkeling van het kind. Ouders en gemeenschappen raken het contact - en daarmee het inzicht in - een groot deel van de bestaans- en ervaringswereld van het kind kwijt. Omgekeerd raken kinderen het contact met de volwassenenwereld buiten het gezin en met de gemeenschap kwijt.

SWL als een Commons: Enkele Ontwerpprincipes

SLW probeert verandering aan te brengen in deze situatie. SLW benadrukt de gedeelde waarde van de ontwikkeling van het kind door verschillende partijen in de wijk bij elkaar te brengen. Maar op dit punt is het misschien goed een paar kritische kanttekeningen te plaatsen. Ten eerste, de deelnemerslijst bestaat voornamelijk uit institutionele partijen: scholen en schooldirecteuren. De "wijk" wordt vertegenwoordigd door Ru Paré. Ouders komen niet voor in de deelnemerslijst en kinderen worden vertegenwoordigd door Child Press. Een commons gaat verder dan een samenwerkingsverband van organisaties en is altijd een dwarsdoorsnee van de *hele* gemeenschap. Dit sluit aan bij het eerste principe voor het ontwerpen van een commons van de Nobelprijswinnares Elinor Ostrom: "*Taak/Uitdaging*: Met elkaar vaststellen wat de grondprincipes van onze commons zijn (wat er wel en niet toe behoort) en wie er wel en niet deel van uitmaken."⁴

Dit eerste ontwerpprincipe raakt aan ander punt: de grondprincipes van de commons. Ostrom bedoelt daarmee zowel de vaststelling en afgrenzing van de waardebron die beheerd wordt door de commons, als wie er wel en niet deel van uitmaken. Naar mijn mening kan de SLW notitie op dit punt meer duidelijkheid verschaffen. Niet alleen zijn de oogmerken van SWL niet erg uitgewerkt (Wat is de waardebron waar omheen SWL is georganiseerd?), het is niet duidelijk wie de oogmerken die wel genoemd worden geformuleerd heeft. Als "de wijk de school is" zoals de notitie stelt, anders gezegd, als wijk en school werkelijk geïntegreerd zijn in de ontwikkeling van het kind, dan moet dat tot uitdrukking komen, zowel in de oogmerken van het initiatief als in de manier waarop die tot stand komen.

⁴ Uit: Wagenaar, 'Zeven Principes van Commoning'. Commons Lab 2020#1, 12/03/2020) - zie laatste hoofdstuk van deze notitie.

Ten tweede, de notitie maakt niet duidelijk *hoe* de partijen denken samen te werken. In Elinor Ostroms beroemde principes gaan er zeker drie of vier over deze centrale opgave. Bijvoorbeeld, principe drie stelt: “*Taak/uitdaging: het ontwerpen en instandhouden van horizontale besluitvormingsprocedures.*” Deze opgave is vooral belangrijk omdat zeer uiteenlopende partijen met zeer uiteenlopende machtsposities ten aanzien van de ontwikkeling van het kind (scholen en schooldirecteuren versus ouders en kinderen) worden geacht op produktieve en democratische manier samen te werken. De rationale hiervoor is dat alleen indien de stem van *alle* partijen doorklinkt in de afwegings- en besluitvormingsprocedures, de bottom-up creativiteit van een hele gemeenschap tot wasdom komt. (Zie ook de BOS principes waarop het Commons Lab gebaseerd is: Van binnen-uit, onderop en samen). Horizontale samenwerkingsprocedures zijn notoir moeilijk te organiseren, vooral als er grote verschillen in macht, invloed en autoriteit bestaan tussen de deelnemers. Samen werken gaat niet vanzelf en vergt veel creatieve aandacht voor de vormgeving ervan. Hieronder werk ik een voorbeeld, de deelname van kinderen, kort uit; in feite dus een ‘operationalisatie’ van het principe van ‘samen’ uit de BOS aanpak. Ik baseer mij op een gesprek met Elise Sijthoff van ChildPress.

ChildPress heeft een methodiek ontwikkeld waarmee kinderen op systematische wijze uitdrukking kunnen geven aan hun leef- en belevingswereld. Zonder te veel in detail te treden: kinderen zoeken 8 volwassenen die kunnen fungeren als gastdocenten. Die worden geïnterviewd en van de resultaten doen de kinderen verslag in een krant. De kinderen stellen vanzelfsprekend de thema’s en onderwerpen voor de interviews vast. Volgens Elise zijn de meest besproken thema’s het klimaatprobleem, toegang tot onderwijs en veiligheid/vertrouwen. Kinderen fungeren als journalist die in het bezit van een officiële perskaart zijn. Dat geeft ze bepaalde formele rechten. Onderdeel van de methodiek is de “goede gastheer”. Dit is een plek waarin een vertrouwde volwassene de veiligheid van de kinderen garandeert. Dit kan een school zijn, of de Ru Paré Community. Op scholen werkt ChildPress met 16-plussers die de kinderen begeleiden. Hiermee zijn de kinderen zichtbaar. Die zichtbaarheid wordt vergroot door de persconferenties die de kinderen geven en de publikaties die ze samenstellen. Deze opzet heeft een aantal voordelen. Kinderen interviewen hun ouders en betrekken deze op die manier bij hun werk en SLW. De kinderen geven invulling aan een aantal officiële onderwijsleerdoelen zoals burgerschap, mediawijsheid, 21-eeuw ervaringen en ‘health literacy’. Daar voegen ze overigens zelf het klimaatvraagstuk aan toe. Boven dien fungeren kinderen op deze wijze letterlijk als toezichthouders op onze democratie. Niet de parlementaire democratie in Den Haag, maar de democratie die ertoe doet in onze steden, wijken en instituties.

Conclusie

Een succesvol burgerinitiatief, een succesvolle commons, komt niet vanzelf tot stand. Commons pretenderen een alternatief voor de geldeconomie te vormen. Commons vormen een subtiel evenwicht tussen wat deelnemers erin stoppen (tijd, energie, denkkraft, creativiteit) en wat zij en anderen eruit halen (een dienst of product). Commons zijn (grotendeels) gebaseerd op vrijwilligersarbeid. Het vereist daarom continu aandacht en toegewijd werk om het initiatief van de grond te tillen en ‘in de lucht te houden’.

SLW is een potentieel belangwekkend en baanbrekend initiatief. In de visie van Bollier is een commons een waardebron, een gemeenschap, zowel als de waarden, praktijken, onderlinge afspraken, en identiteiten die de gemeenschap met elkaar is overeengekomen, beschermt en uitdraagt. Deze omschrijving van een commons biedt verschillende handvatten voor de verdere ontwikkeling van het SLW initiatief. Die zou zich, wat mij betreft moeten richten op een brede, inclusieve (dus met ouders, kinderen en wijkbewoners) vormgeving van de waarden die tot uitdrukking dienen te komen in de centrale waardebron van het initiatief: de ontwikkeling van het kind. Zo'n reflectieve discussie speelt zich af tegen de achtergrond van het huidige politiek-economische systeem waarin beide ouders werken, de school naast onderwijs ook een kinderopvang- en ook vaak opvoedingsfunctie heeft, en scholen, vaak onbedoeld, de waarden van de heersende orde uitdragen en bestendigen. Daarnaast dienen er inclusieve en horizontale communicatieprincipes te worden ontwikkeld die garanderen dat alle partijen, met name de niet-geïstitutionaliseerde partijen, een stem in de afwegings- en besluitvormingsprocedures hebben. Slechts dan kan een samenwerkingsverband zich transformeren tot een commons die een alternatief biedt voor de systeemwereld.

4. Samen aan de slag (door Martin Stam)

Coöperatieplan - een recensie

Samen aan de slag (SadS) is een 'monsterverbond' tussen acht bewonersinitiatieven in Slotervaart en de gemeentelijke WPI. Wat ze samen nastreven noemen ze zelf 'een andere manier van re-integratie: fijnmazig en vanuit de gemeenschap', maar feitelijk gaat het om een 'revolutionair' initiatief waarin de **omslag van de verzorgingsstaat naar een verbindingssamenleving** zichtbaar wordt. Jaarlijks zullen door dit initiatief honderden mensen aan werk en opleiding geholpen worden. Dat gebeurt door hun talenten op een 'andere' manier op te sporen en te verdiepen in praktijken, samen met opleiders, leermeesters en elkaar. Tegelijkertijd wordt het veld van werk en participatie geactiveerd en opgeschud richting (vol)waardig en passend voor mensen die in precare omstandigheden leven.

SadS werkt toe naar een **verbindingssamenleving** (VS). Zij:

- a. *doorbreekt* de trend om van mensen klanten/consumenten te maken
- b. *breekt* met bedrijfsculturen die geënt zijn op exclusiviteit, concurrentie en verkokering
- c. *versterkt* actieve gemeenschappelijkheid in sociale, economische ecologische balans.

VS overbrugt twee schurende *logica's*:

doel-rationeel = *instrumenteel, uniform, controlerend*

- Denk in **doelgroepen, cohorten en labels** (gek, gevaarlijk, hulpbehoevend)
- **Zeker weten: neem het zekere voor het onzekere** (*evidence based practices*)
- **Werk van buitenaf, bovenaf en verkokerd-specialistisch**

relationeel = *co-creatief, pluriform, lerend*

- Denk vanuit mensen als sociale wezens en partners
- **Onzeker weten: leer gaandeweg** uit ervaringen, verhalen en aspiraties
- **Werk van binnenuit, onderaf en samen** (BOS)

Het belang van de benadering van SadS is door de Covid 19-crisis nog groter geworden. Het aantal mensen met een zwakke positie op de arbeidsmarkt of werkzoekenden die worstelen met hun participatie in de samenleving, was al groot maar is nog meer gestegen. Hun re-integratie is daarom extra urgent. Die re-integratie kent drie dimensies waarvan de eerste twee (**A** en **B**) in het coöperatieplan het verst zijn uitgewerkt en de derde dimensie (**C**) nog wat meer verankerd moet worden.

4. Cocreatie van doelrationele en relationele logica

- Een *verbindingssamenleving* vraagt wegbereiders van inclusieve en co-creatieve bondgenootschappen. Die werken heel anders dan de bestaande, aanbodgerichte, verkokerde, exclusieve en specialistische instituties/beroepen. Hoe anders? SadS bundelt verschillende krachten in de wijk die zich al langer

met re-integratie bezig hielden. In een *canvas* worden die krachten stuk voor stuk beschreven. De goede verstaander leest daar uit dat de coöperatie $1 + 1 = 3$ nastreeft.

- SadS sluit aan bij een *Nieuwe Lente, een nieuw geluid* (*Collegiaal van Amsterdam*). Op de volgende punten is SadS daarvan een uitwerking:
 - SadS werkt als een Commons = een 'commonly owned and managed **resource**' en presenteert zich als coöperatie.
 - Ze wordt gedragen door een **community** van onderop. Die is in ontwikkeling op basis van meervoudige en duurzame **waardecreatie** (Commons Agenda 2018, 4)
 - Ze sluit aan bij de **donuteconomie- en doedemocratie**, doordat ze een balans zoekt tussen het sociale en economische en ook steeds meer met het ecologische.
 - Om haar resultaten te behalen en te ijken zet ze in op maatwerk, vanuit een 'warm' contact, zo nodig langdurig en gericht op veerkrachtontwikkeling. Daarbij is de inzet van **ervaringsdeskundigheid** een belangrijke motor.

- 5. SadS heeft haar initiatief gegoten in een businessplan, volgens de doel-rationele termen die bij offertes voor opdrachten en aanbestedingen gebruikelijk zijn, dus gekwantificeerd vanuit het planning&control-principe, transparant in doelen en (financiële) inzet en SMART in resultaten en organisatie. Het 'andere' of revolutionaire aan haar aanpak van re-integratie zit hem in de uitwerking van de relationele kracht van **BOS**. D.w.z.:
 - **Van Binnenuit**: het neemt als vertrekpunt individuele én collectieve empowerment. Die gaan uit van talenten en wensen van bewoners, werken aan hun vertrouwen en zelfvertrouwen en zoeken naar manieren om hun innerlijke krachten te matchen met externe activiteiten (in termen van 'participatie' en 'arbeid').
 - **Van Onderaf**: SadS zorgt voor maatwerk en draagvlak. De onderlinge oriëntatie op urgenties en mogelijkheden is waardengestuurd: *inclusief* (niemand uitgezonderd, dus geen effectbejag door slechts het bestand 'af te romen'), *divergent* (werkende weg komen tot unieke, passende oplossingen) en *pluriform* (het tegenovergestelde van (one-size-fits-all) aanboddenken).
 - **Samen**: het zoekt in samenspel naar wat werkt in het licht van genoemde motieven en doelen en vanuit het perspectief van mensen in precaire situaties (armoede, werkloos, schulden, etc.), d.w.z. van mensen die vaak gevangen zitten in sociale (zelf)uitsluiting. SadS zorgt dat inhouden, werkvormen, organisatievormen en protocollen een samenhangend geheel vormen gericht op het versterken van sociale inclusie en gemeenschapsvorming. Dat vraagt samenwerkingsverbanden die plat en coöperatief in plaats van hiërarchisch en directief zijn.

- 6. SadS is **cocreatief** doordat het 'lerend' de conflicten, spanningen en dilemma's die in de praktijk naar boven komen, wil overwinnen. In de omslag naar een verbindingssamenleving is SadS - naast de gebruikelijke projectverwickelingen - verwickeld in twee fundamentele **leerprocessen**:
 - De omslag van een exclusief naar een inclusief perspectief = van concurrenten/vreemden/klanten naar bondgenoten = van wantrouwen/onverschilligheid naar vertrouwen/betrokkenheid. Het leert in en aan bondgenootschappen in steeds

breedere kring. Dat vraagt om omgaan met **meervoudigheid**. Dat is ook een kwestie van geduld, volharding en vertrouwen.

- SadS verbindt relationele krachten (in de leefwereld) met doelrationele (van de systeemwereld) op zo'n manier dat **ervaringsdeskundige kennis** gezag en zeggenschap krijgt, gelijkwaardig aan professionele en wetenschappelijke.
- Zo'n complexe cocreatie kan alleen slagen als in de praktijk **grenservaringen** onderkend en benut worden. In een grenservaring ervaren zij een breuk in de zingeving van activiteiten. Het zijn (vaak conflict)ervaringen waarbij deelnemers stuiten op de grenzen van hun a priori's ('zo hoort het en zo moet het!'). Juist op de momenten van een waardenbotsing worden deelnemers aan zulke complexe praktijken gedwongen over de grenzen van hun a priori's te kijken.

De heftige emoties waarmee grenservaringen gepaard gaan, ontnemen in eerste instantie het zicht op diepere oorzaken. Ze worden eerder omgezet in gevoelens van boosheid en teleurstelling naar anderen of in negatieve gevoelens naar de eigen persoon: schuld, falen, onmacht, tekortschieten, onzekerheid en angst. Zo'n breuk geeft aanleiding tot leren als de deelnemers erover heen een nieuwe continuïteit kunnen formuleren. Lukt het niet een relatie te leggen tussen zichzelf in de oude en de nieuwe situatie, dan wordt er uit een grenservaring niet geleerd, maar gebeurt er iets anders: de deelnemers berusten, knappen af, ontwikkelen ontwijkend gedrag, gaan weg, gooien het bijltje erbij neer. Met die reacties zijn mensen in precaire posities meer dan bekend.

Een geslaagd leerproces levert een unieke '*fit*' op tussen deelnemers en de situatie, waarbij de grenservaring een betekenisvolle plaats in hun eigen levensverhaal krijgt. Grenservaringen bieden de mogelijkheid om 'anders' te denken en te handelen. Deelnemers moeten daar wel in getraind en gefaciliteerd worden. Dat 'anders' gebeurt vanuit een driedubbele dynamiek:

a. Grenservaringen kunnen je helpen te ontsnappen aan de dwingende macht van de systeemwereld en je te onttrekken aan de conventies van de samenleving. Dat vereist wel een verbeelding die deze **potentie in spanningen, conflicten en dilemma's** (h)erkent.

b. Een grenservaring is iets wat je overkomt. Als je je er voor open stelt vormt zij de opening tot 'iets nieuws'. Daarbij komt **de kracht van onzeker weten** meer op de voorgrond en die van 'zeker weten' meer op de achtergrond. *Samen aan de slag* neemt het 'onzeker weten' meer dan voor lief.

c. Grenservaringen kunnen leiden tot een dynamiek aan nieuwe 'ervaringen': 'elk nieuw werk verlegt de denklimieten die ik in mijn vorige boek had bereikt' (Foucault). Die leerdynamiek gebeurt niet planmatig en causaal, maar **divergent en onvoorspelbaar**, of, om een Amsterdamse filosoof aan te halen: 'Je ziet het pas, als je het door hebt'.

5. De 7 ontwerp principes van Commoning (door Henk Wagenaar)

notitie van Commons Lab 2020 #1 12/3/2020

Inleiding.

De Nobelprijswinnares Elinor Ostrom heeft ooit 8 designprincipes van commons geformuleerd. Deze heeft ze afgeleid van een jarenlange, wereldwijde studie van tientallen succesvolle en niet-succesvolle commons. Succesvolle commons, zo concludeerde ze, voldeden allemaal aan deze designprincipes. Maurice Specht, in zijn onderzoek naar burgerinitiatieven in 'probleemwijken' in verschillende Europese steden formuleerde, na een jaar in de drie onderzoekswijken te hebben doorgebracht en na analyse van tientallen interviews, 7 'opgaven' die de deelnemers aan burgerinitiatieven moesten volbrengen, voor een succesvol en duurzaam initiatief. Daarbij ging het onder andere om het creëren van samenwerking met partners, het oplossen van interne conflicten, het administratief organiseren van het initiatief, het betrokken houden van de deelnemers, enzovoorts.

Wat concluderen we hieruit?

Een succesvol burgerinitiatief, een succesvolle commons, komt niet vanzelf tot stand. Commons pretenderen een alternatief voor de geldeconomie te vormen. Commons vormen een subtiel evenwicht tussen wat deelnemers erin stoppen (tijd, energie, denkkraft, creativiteit) en wat zij en anderen eruit halen (een dienst of product). Commons zijn (grotendeels) gebaseerd op vrijwilligersarbeid. Het vereist daarom continu aandachtig en toegewijd werk om het initiatief van de grond te tillen en 'in de lucht te houden'. In deze korte notitie formuleren we - vrij naar Ostrom - 7 ontwerpprincipes of opgaven waar iedereen die een commons wil oprichten aan zou moeten/kunnen denken.

Deze ontwerpprincipes dienen als de brede uitgangspunten die richting geven aan het proces van commoning. Je kunt deze principes gebruiken om te zien hoe ver je al bent op weg naar het oprichten en in standhouden van een succesvolle commons. Je kunt ook op deze principes terugrijpen als er zich een probleem in de commons voordoet. Ieder designprincipe resulteert in een of meerdere collectieve uitdagingen die door de deelnemers aan een commons het hoofd geboden moeten worden. (Afgeleid van Bollier en Helfrich 2015, 48-49)

De ontwerpprincipes vrij naar Ostrom

1. Gedeelde waarde.

De commoner is zich ervan bewust wat het doel van de commons is: verstrekken van zorg, betaalbaar wonen, duurzame energie, wijkontwikkeling, oplossen werkloosheid, enz. We noemen dat een gedeelde waarde. Bijvoorbeeld: het verstrekken van zorg aan iedere oudere die het nodig heeft, los van draagkracht, is de waarde die we met elkaar delen in deze wijk. We laten ouderen niet aan hun lot over. Met andere woorden: Je moet met elkaar duidelijk vastleggen waar de commons over gaat. We grenzen duidelijk af wat en wie deel uitmaken van het doel en de gedeelde waarde(n) en wat of wie niet.

Taak/Uitdaging: Met elkaar vaststellen wat de grondprincipes van onze commons zijn (wat er wel en niet toe behoort) en wie er wel en niet deel van uitmaken.

2. Bijdragen en ontvangsten in evenwicht

Omdat een commons (grotendeels) een vrijwilligerseconomie is, moeten we voorkomen dat sommige deelnemers er alleen maar van profiteren zonder iets bij te dragen. (Dat heet het “free riders” probleem: vrij vertaald: het meelift- of zwartrijdersprobleem.) We maken gebruik van de in onze gemeenschap beschikbare middelen en hulpbronnen (tijd, grond, ruimte, kennis, vaardigheden, menskracht, creativiteit, technologie, financiën) om onze gedeelde waarde(n) te ontwikkelen en beheren. We letten er daarbij goed op dat, waar dat van toepassing is, de relatie tussen wat iemand bijdraagt en ontvangt vanuit de commons in redelijk evenwicht is.

Taak/uitdaging: met elkaar bewaken wie wat bijdraagt en rechtvaardige regels en principes formuleren voor het vruchtgebruik van de gedeelde waarde. Het wederkerigheidsprincipe van de Ru Paré community bijvoorbeeld (wij helpen je maar je moet iets terugdoen voor de Community wat binnen je vermogen ligt) is hier een goed voorbeeld van.

3. Democratische besluitvorming

De besluitvorming binnen de commons is open, transparant en democratisch. De deelnemers aan de commons kunnen taken delegeren, maar in principe verloopt de besluitvorming volgens het *one-person-one-vote* principe. De deelnemers formuleren of wijzigen hun eigen regels en overeenkomsten met de commons. Deelnemers hebben ruimschoots de mogelijkheid om zich met elkaar over het onderwerp in kwestie een oordeel te vormen. En ook om aan het daaropvolgende proces van besluitvorming deel te nemen.

Taak/uitdaging: het ontwerpen en instandhouden van horizontale besluitvormingsprocedures.

4. Heldere criteria mbt ontwikkeling en beheer van de Commons

We letten erop dat deze besluiten en overeenkomsten nagekomen worden. Indien nodig besteden we deze taak uit, maar de toezichthouders werken te allen tijde namens de gemeenschap en zijn daaraan verantwoording schuldig. De leden van de gemeenschap beoordelen geregeld of de aangegane overeenkomsten nog in voldoende mate bijdragen aan het proces van commoning.

Taak/uitdaging: voldoende duidelijke criteria formuleren op grond waarvan we kunnen vaststellen of we gezamenlijk of individueel bijdragen aan het ontwikkelen en het rentmeesterschap van de commons.

5. Procedures en regels mbt overtreding van principes en besluiten

We stellen daarom met elkaar procedures en regels vast om op redelijke en productieve manier om te gaan met schendingen van de principes van commoning, in het bijzonder het ‘zwartrijdersprobleem’. Daarbij behoort een stelsel van sancties; de toepassing van sancties is afhankelijk van de aard en ernst van de inbreuk op de commoning principes.

Taak/uitdaging: het ontwikkelen van procedures waarin in redelijkheid en afhankelijk van de context wordt vastgesteld of sancties überhaupt nodig zijn en er geen beter alternatief is, en 2) sancties zodanig toe te passen dat ze niet de gemeenschapszin beschadigen en waar mogelijk zelfs versterken.

6. Procedures en regels mbt conflicten

De leden van de gemeenschap ontwikkelen procedures om onderlinge conflicten en conflicten met buitenstaanders op productieve wijze op te lossen.

Taak/uitdaging. Conflicten kunnen bedreigend zijn maar kunnen ook, indien je er op productieve manier mee omgaat (met wederzijds respect, openheid, de bereidheid om naar de ander te luisteren, iedereen beschikt over voldoende informatie), een rijke bron van inzicht en leren vormen.

7. Vrijwillige inzet.

Commons drijven op vrijwilligersarbeid. Maar soms is er geld of zijn er andere middelen (gespecialiseerde deskundigheid, of beslissingsmacht, bijvoorbeeld) nodig die van buitenaf moet komen. Commoners besluiten met elkaar - volgens principe 3 - hoe en waar deze externe middelen geworven worden en dat dit niet het karakter en bestaansgrond van de commons bedreigt.

Taak/uitdaging. Commons werven, indien nodig, voldoende externe middelen om het werk van de commons te kunnen uitvoeren zonder dat dit de grondprincipes van de commons aantast.